

JAN PIETRZYKOWSKI SDB

LIKWIDACJA
MAŁYCH SEMINARIÓW DUCHOWNYCH W POLSCE
PROWADZONYCH PRZEZ
TOWARZYSTWO ŚW. FRANCISZKA SALEZEGO

THE LIQUIDATION OF LOWER SEMINARS RUN
BY THE SOCIETY OF ST. FRANCIS DE SALES IN POLAND

A b s t r a c t. The so-called Lower Seminars were male secondary boarding schools of a humanist profile, aiming to prepare the youth for their final exams (matura) and for their candidacy for priesthood. The Salesians in Poland ran schools from their earliest days: vocational, secondary schools and the above-mentioned seminars in: Daszawa (near Stryj), Łąd nad Wartą, Pogrzebień, Jaciążek (near Maków Mazowiecki), Reginów (near Baranovichi). These educational institutions were liquidated under the Soviet and Nazi occupation.

In a new, post-war reality, it was only the Seminar in Łąd that was revived. The Salesians launched a new seminar in Marszałki (near Kępno). In the „new” northern and western lands, they opened seminars in Frombork and Środa Śląska. After the monastic mid-level secondary schools had been liquidated by the Communist regime (1948-1949), the Salesians safeguarded the continuity of education for their boys by running private Lower Seminars of: Sokołów Podlaski, Twardogóra, Oświęcim and Różanystok (near Dąbrowa Białostocka). These latter institutions were ruthlessly liquidated in the year 1952 and 1954. The Communists also used the opportunity to take over the Salesians’ premises and equipment (apart from the school in Łąd), and they expelled the Salesians of their estate.

During a short-term October thaw, a new Communist government permitted the Salesians to open two Little Seminars in 1957, but they rejected granting them the status of public schools. Until July 1962, the schools of Sokołów Podlaski (with its branch in Czerwińsk) and in Kopiec (near Częstochowa) had been functional.

Translated by Konrad Klimkowski

Key words: Salesians in Poland, Little Seminars, liquidation of Little Seminars, persecution of the Church under the People’s Republic of Poland.

1. ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Męskie szkoły średnie o profilu humanistycznym z internatami, które miały za główne zadanie przygotowywać kandydatów do przyszłych studiów filozoficzno-teologicznych i jednocześnie umożliwić aspirantom odpowiednie wychowanie ascetyczne nazywano małymi lub niższymi seminariami. Uczniowie w „zakładach zamkniętych” przygotowywali się do matury, badali swoje usposobienie oraz byli oceniani przez księży wychowawców i wykładowców czy nadają się do stanu kapłańskiego¹. Tego typu instytucje dydaktyczno-wychowawcze rozwinęły się w czasach nowożytnych, tj. w okresie spadku liczby powołań do wyższych seminariów duchownych diecezjalnych i zakonnych. Atmosfera liberalna i pozytywistyczna w gimnazjach państwowych nie sprzyjała budzeniu się i rozwojowi powołań kapłańskich. Dlatego też Kościoły lokalne tworzyły tanie, ale moralnie zdrowe warunki do nauki dla młodzieży męskiej pochodzącej przeważnie z uboższych rodzin². Bł. pap. Pius IX w encyklice *Notis et nobiscum* z 8 grudnia 1849 r. polecił zakładać małe seminaria w każdej diecezji, następnie powtórzył to pap. Leon XIII w encyklice *Depuis de jour* z 8 września 1899 r., skierowanej do episkopatu francuskiego. Zadania małych seminariów zostały ogólnie określone w Kodeksie Prawa Kanonicznego z roku 1917. Placówki te należały do instytucji czysto kościelnych, o charakterze szkół wyznaniowych i prywatnych³.

Na ziemiach polskich biskupi diecezjalni dość wcześnie dostrzegli potrzebę powoływania niższych seminariów duchownych. Na terenie Galicji już w 1843 r. we Lwowie powstało małe seminarium, które erygował metropolita lwowski ob. łac. Franciszek Piślek. Kolejne podobne placówki w zaborze austriackim powstały na początku XX wieku. W zaborze pruskim do pionierów należał biskup chełmiński Atanazy Sedlag, ponieważ już w 1836 r. otworzył w Pelplinie Collegium Marianum. Na ziemiach Królestwa Polskiego najwcześniej małe seminarium zorganizowano w 1908 r. we Włocławku dzięki inicjatywie biskupa kujawsko-kaliskiego Stanisława Kazimierza Zdzitowieckiego. Kolejną podobną instytucję w latach 1913-1916 w Płocku zainicjował bł. bp Antoni Julian Nowowiejski, ordynariusz diecezji płockiej⁴.

¹ Por. M. P i r o ż y ń s k i, *Małe Seminarium Duchowne w Polsce*, Warszawa 1932, s. 3.

² Por. A. W e i s s, R. B a n a s z a k, *Niższe Seminarium Duchowne Archidiecezji Poznańskiej (1949-1960)*, Poznań 1999, s. 18.

³ Por. *Codex Iuris Canonici*, Vatican 1974, can. 1364, 1369; B. K u m o r, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772-1918)*, Kraków 1980, s. 470.

⁴ Por. P. C z a p l e w s k i, *Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin

W Towarzystwie Salezjańskim małe seminaria duchowne zakładano i prowadzono już za życia św. Jana Bosko. Jesienią 1875 r. w Sampierdarena (obecnie dzielnica Genui) zorganizowano humanistyczną szkołę średnią dla starszych kandydatów do kapłaństwa, którzy z powodu podwyższonego wieku mieli zamknięty dostęp do analogicznych instytutów państwowych i wyznaniowych. Założyciel salezjanów taką placówkę dydaktyczno-formacyjną dla „spóźnionych powołań” nazwał Zakładem „Synów Maryi”. Po podziale zgromadzenia na inspektorie (prowincje zakonne) przełożeni z domu generalnego w Turynie zalecali, aby każda prowincja wśród różnych szkół, prowadziła także niższe seminarium duchowne dla tzw. Synów Maryi⁵.

Do 1901 r. w szkołach salezjańskich Piemontu uczyło się 674 chłopców z ziem polskich. Umieszczano ich w zakładach szkolno-wychowawczych w Valsalice (przedmieście Turynu), następnie w Foglizzo i Ivrei. Za pieniądze ks. Augusta Czartoryskiego w 1894 r. przełożeni kupili w Lombriasco zamek (pałac) hrabiowski z kilkuhektarowym ogrodem otoczonym murem. W przystosowanym odpowiednio budynku zgromadzono uczniów polskich, przeniesionych z innych placówek szkolnych. Polscy uczniowie na obczyźnie najbardziej odczuwali brak tradycyjnej wigilii przed Bożym Narodzeniem⁶.

1928, s. 60; W. K u j a w s k i, *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*, Włocławek 2011, s. 250-251; B. K u m o r, *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786-1985*, Kraków 1985, s. 516-517; A. J. N o w o w i e j s k i, *Płock. Monografia historyczna*, wyd. II, Płock 1930, s. 466-467; K. R. P r o k o p, *Arcybiskupi haliacy i lwowscy obrządku lacińskiego. Szkice biograficzne*, Biały Dunajec-Ostróg 2010, s. 306.

⁵ Na temat otwarcia małego seminarium dla „Synów Maryi” w lutym 1875 r. ks. Bosko rozmawiał w Rzymie z pap. Piusem IX. Następnie zareklamował je osobną broszurą: „*Dzieło Maryi Wspomożycielki na korzyść powołań do stanu kapłańskiego*”. Por. *Ustawy Towarzystwa św. Franciszka Salezego*, Warszawa 1925, art. 6; M. W i r t h, *Da don Bosco ai nostri giorni. Tra storia e nuove sfide (1815-2000)*, Roma 2000, s. 249-250.

⁶ Lombriasco, wioska podalpejska położona 32 km na zachód od Turynu. Mury zamku były częściowo popękane na skutek trzęsienia ziemi, dlatego też przeprowadzono szybko remont i adaptację budynku do potrzeb domu zakonnego i małego seminarium. Do wiosny 1900 r. pomieszczenia oświetlano lampami naftowymi, później sprowadzono generator acetylenowy rozprowadzający gaz po całym gmachu. W 1901 r. obiekt przeznaczono na nowicjat, a pozostałych jeszcze Polaków przeniesiono do Zakładu „Synów Maryi” w Ivrea, znajdującym się u podnóża Alp Grajskich. Por. E. C e r i a, *Memorie Biografiche di san Giovanni Bosco 1886-1888*, t. XVIII, Torino 1937, s. 468; J. Ś l ó s a r c z y k, *Historia prowincji św. Jacka Towarzystwa Salezjańskiego w Polsce*, t. I, Pogrzebień 1960, s. 23-38 (mps).

2. NIŻSZE SEMINARIA DUCHOWNE W INSPEKTORIACH POLSKICH II RZECZYPOSPOLITEJ

Salezjanie, po przybyciu do Małopolski, wzorując się na zakładzie w Lombriasco, już w 1907 r. uruchomili Małe Seminarium Duchowne „Synów Maryi” w Daszawie koło Stryja (archidiecezja lwowska)⁷. Od 1925 r. prowadziło ono działalność pod zmodyfikowaną nazwą – „Małe Seminarium im. Księdza Augusta Czartoryskiego”. Do tej szkoły przyjmowano z trzech zaborów kandydatów w wieku od 16 do 30 lat. Instytucja ta, mimo iż nie posiadała uprawnień szkół państwowych, to jednak w latach trzydziestych cieszyła się wysokim poziomem nauczania. Jej uczniowie bez trudności zdawali maturę państwową w Gimnazjum św. Franciszka Salezego w Krakowie, a od 1932 r. w Marszałkach koło Kępna. Z powodu decyzji nowych władz bolszewickich i ukraińskich owocna działalność małego seminarium w Daszawie zakończyła się wraz z wybuchem II wojny światowej⁸. Oprócz budynków szkolno-wychowawczych z całym wyposażeniem, kościoła w budowie, zabudowań gospodarczych z inwentarzem żywym i martwym, Towarzystwo Salezjańskie straciło 47 hektarów gruntów⁹.

⁷ Salezjanie przybyli do Daszawy w 1904 r. i w dawnych budynkach podworskich zorganizowali dom nowicjacji. Dla okolicznych mieszkańców – Polaków prowadzili duszpasterstwo ogólne, sklep, postawili czteroklasową szkołę, a także założyli Kasę Stefczyka, Kółko Rolnicze, teatr amatorski, czytelnię itd. W 1906 r. dla potrzeb wiernych zbudowali osobną kaplicę. Przy niej abp Bolesław Twardowski 29 grudnia 1923 r. erygował parafię pw. Świętej Rodziny. Do wybuchu II wojny światowej w Daszawie zbudowano murowany kościół w stanie surowym, który został rozebrany po wyjeździe Polaków na Ziemię Odzyskane. Grunty, będące własnością Towarzystwa Salezjańskiego, okazały się gazonośne i w 1921 r. część z nich wydzierżawiono firmie Gazolina we Lwowie. Wkrótce przeprowadzono rury gazonośne do małego seminarium i gazem oświetlano i ogrzewano dom, wykorzystywano go także do prowadzenia kuchni, ponadto służył on za siłę napędową młyna, młockarni i sieczkarni. Dzięki odkryciu złóż ropy i gazu Daszawa stawała się osadą przemysłową. W latach 1928-1929 na potrzeby małego seminarium zbudowano piętrowy gmach. Por. Archiwum Abpa Eugeniusza Baziaka w Krakowie, t. Daszawa, Dekret utworzenia parafii L. 9605; Archiwum Salezjańskie Inspektorii Krakowskiej (dalej ASIK), A 58 Daszawa, Kronika Zakładu Salezjańskiego w Daszawie; J. N e c e k, *Historia salezjanina lata 1916-1972*, Oświęcim 1972, s. 106-107 (mps); *Pamiętka dwudziestopięciolecia zakładu salezjańskiego w Daszawie 1905-1930*, Warszawa 1930, s. 18.

⁸ Por. W. Ż u r e k, *Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe w Polsce 1900-1963. Rozwój i organizacja*, Lublin 1996, s. 26, 43, 57; J. K r a w i e c, *Powstanie, działalność i likwidacja niższego seminarium duchownego Towarzystwa Salezjańskiego w Marszałkach*, Kraków 2009, s. 29.

⁹ Salezjanie posiadali w Daszawie 47 ha 2728 m², w tym: 18 ha 5265 m² gruntów ornych, 10 ha 5050 m² łąk, 0306 m² ogrodu, 4 ha 1634 m² pastwisk, 11 ha 6277 m² lasów,

Kolejne małe seminaria duchowne na ziemiach polskich salezianie zakładali i prowadzili już w II Rzeczypospolitej. W ich topografii widać pewną planowość aby objąć zasięgiem wszystkie regiony kraju, a przez to umożliwić młodzieży męskiej łatwiejszy i dogodniejszy dostęp do tego rodzaju szkół. Niższe seminaria przełożeni traktowali jako źródło i kuźnię powołań do Towarzystwa Salezjańskiego. Wypada przy tym zaznaczyć, że z powodu wojny polsko-bolszewickiej, jak i wrogiej postawy ludności ukraińskiej w roku szkolnym 1920/21 w Daszawie prowadzono tylko jedną klasę z 38 uczniami. Od jesieni 1921 r. drugie niższe seminarium duchowne zaczęło funkcjonować w Łądzie nad Wartą, byłym klasztorze cysterskim znajdującym się w południowej Wielkopolsce¹⁰. Do 1927 r. placówka dydaktyczna działała jako Zakład Wychowawczy Księży Salezjanów, następnie pod zmienioną nazwą: Małe Seminarium Duchowne Księży Salezjanów w Łądzie. W ostatnim roku szkolnym przed agresją Niemiec na Polskę kształciło się tam 217 seminarzystów. Placówka szkolno-wychowawcza w Łądzie nie posiadała uprawnień szkół państwowych. Uczniowie kończący małe seminarium, chcąc otrzymać świadectwa ukończenia gimnazjum, musieli zdawać egzaminy państwowe. W 1937 r. 36 wychowanków z Łądu zostało dopuszczonych przez Kuratorium w Warszawie do egzaminów końcowych przed Warszawską Komisją Egzaminacyjną. Podczas okupacji hitlerowskiej niższe seminarium nie mogło prowadzić działalności, a jego lokale Niemcy wykorzystali do własnych celów. Hitlerowcy wykradli lub celowo zniszczyli wyposażenie zakładu salezjańskiego, a zabudowania doprowadzili do ruiny¹¹.

Począwszy od pierwszych salezjanów, pochodzących z ziem polskich, największa liczba kandydatów rekrutowała się z Górnego Śląska. Dlatego też celem ochrony i pielęgnacji powołań z tego regionu w 1930 r. otwarto Małe

1 ha 7224 m² gruntów pod zabudowę, 6963 m² nieużytków. Na rzecz miejscowej parafii rzymskokatolickiej dom zakonny przekazał aktem notarialnym 2 ha 0356 m² gruntu na parcelę i zabudowę. Por. ASIK, A7, t. Sytuacja Kościoła w Polsce, Wykaz Nieruchomości Towarzystwa Salezjańskiego Inspektorii św. Jacka wywłaszczonych przez władze państwowe.

¹⁰ Z inicjatywy dziekana i proboszcza słupeckiego, ks. Franciszka Szczygłowskiego, biskup diecezji kujawsko-kaliskiej (od 1925 r. włocławskiej) zaprosił salezjanów do Łądu. W kwietniu 1921 r. objęli oni parafię oraz zabytkowy pocysterski kościół i klasztor. Do 1927 r. dodatkowo w Łądzie przebywała grupa sierot repatriantów z Rosji, dla których salezianie utworzyli szkołę rzemieślniczą z działem krawieckim. Por. Archiwum Domu w Łądzie, Kronika Domu Łądzkiego z lat 1923-1937; *25-lecie działalności salezjańskiej w Polsce*, Mikołów 1923, s. 69-71.

¹¹ *Z Małego Seminarium Salezjańskiego w Łądzie*, „Pokłosie Salezjańskie” (dalej PS), 22(1938), nr 6, s. 155; M. Chmielowski, *Małe Seminarium Duchowne Księży Salezjanów w Łądzie nad Wartą w latach 1921-1952*, Lublin 1988, s. 37-39.

Seminarium w Pogrzebieniu położonym 4 km od granicy polsko-niemieckiej w pobliżu Raciborza. Inicjatywa założenia nowej placówki szkolno-wychowawczej wyszła od mieszkańca tej wioski ks. dr. Antoniego Łatki – ekonoma Inspektorii św. Stanisława Kostki¹². Zarówno władze diecezji katowickiej jak i okoliczne duchowieństwo okazały zbyt powściągliwość i dystans względem powstałego nowego domu zakonnego. Małe Seminarium Duchowne w Pogrzebieniu nie posiadało uprawnień szkół państwowych, a w latach 1933-1936 jego wychowankowie małą maturę zdawali w Rybniku. Od 1937 r. uczniów ostatniej klasy przenoszono do Salezjańskiego Gimnazjum w Oświęcimiu, żeby mogli uzyskać odpowiednie świadectwa. Małe Seminarium w Pogrzebieniu zostało ostatecznie zlikwidowane przez Niemców podczas II wojny światowej¹³.

Inne czynniki miały wpływ na powstanie Małego Seminarium Duchownego w Jaciążku koło Makowa Mazowieckiego na północnym Mazowszu. Od 1928 r. Towarzystwo Salezjańskie prowadziło tam szkołę zawodową z warsztatami i internatem¹⁴. Jednak duże oddalenie tej miejscowości od miasta i ośrodków przemysłowych, jak i trudności komunikacyjne destrukcyjnie wpływały na rozwój placówki. Dyrektor zakładu, ks. Franciszek Miśka, w 1933 r. wolne lokale postanowił wykorzystać na czteroklasowe Małe Seminarium „Synów Maryi” dla starszych kandydatów do kapłaństwa. Decyzja

¹² W 1930 r. salezianie kupili resztki z rozparcelowanego majątku z podpiwniczonym piętrowym pałacem o wymiarach 35 m długości i 17 szerokości, ogrodem obejmującym ok. 2 ha powierzchni z domkiem ogrodnika i cieplarnią na kwiaty. Por. J. K r a w i e c, *Dzieje Salezjanów na Ziemi Raciborskiej. Działalność duszpastersko-wychowawcza Salezjanów w Pogrzebieniu w latach 1930-2005. Z historii Pogrzebienia*, Kraków 2006, s. 23-24.

¹³ Gmach, mimo iż ucalał z pożogi wojennej, to został później ograbiony i zdewastowany przez żołnierzy radzieckich. Po zakończeniu II wojny światowej salezianie obiekt częściowo wyremontowali, jednak z braku własnego personelu wydzierżawili go Córkom Maryi Wspomożycielki (siostronom salezjankom). Por. ASIK, A 107 Pogrzebień, Sprawozdanie z wizytacji Małego Seminarium Duchownego dnia 20 III 1936; J. Ś l ó s a r c z y k, *Historia prowincji św. Jacka Towarzystwa Salezjańskiego w Polsce*, t. II, Pogrzebień 1960, s. 338-339 (mps); A. Ś w i d a, *Towarzystwo Salezjańskie. Rys historyczny*, Kraków 1984, s. 231.

¹⁴ Wioska Jaciążek znajduje się przy drodze z Makowa Mazowieckiego do Krasnosielca, oddalona o 5 km od stacji wąskotorowej w Krasnem. Zofia i Stanisław Domaradzczy 343-hektarowe gospodarstwo przekazali na zakład wychowawczy dla młodzieży. Fundatorzy zbudowali nowoczesne budynki, wyposażyli pracownie w maszyny i narzędzia i w 1928 r. ofiarowali Towarzystwu Salezjańskiemu. Nowi właściciele zorganizowali trzyletnią szkołę rzemieślniczą, w której kształciło się od 30 do 80 uczniów. Por. J. P i e t r z y k o w s k i, *Formy działalności salezjanów w Jaciążku. Zarys*, „Seminare. Poszukiwania Naukowo-Pastoralne” 21(2005), s. 48-49.

okazała się pomyślna, skoro w 1934 r. w Jaciążku naukę pobierało 98 seminarzystów, trzy lata później było ich 193. Instytucja ta nie posiadała uprawnień szkół państwowych. Jednak zakład salezjański cieszył się uznaniem miejscowej społeczności głównie z powodu orkiestry dętej i teatru amatorskiego¹⁵. Wybuch II wojny światowej zastał salezjanów w Jaciążku w momencie oczekiwania na przyjazd chłopców. Wkrótce cały obiekt zajęli Niemcy, a następnie wcielili do Prus Wschodnich i systematycznie usuwali z niego właścicieli. Po przejściu frontu salezjanie zastali wszystkie budynki dokładnie ograbione i zdemolowane, a gospodarstwo pozbawione inwentarza żywego i martwego. W zmienionych warunkach politycznych usiłowano reaktywować działalność małego seminarium, ale z powodu dużych trudności finansowych zdecydowano się prowadzić dom dziecka¹⁶.

Wiejska placówka salezjańska w Reginowie, w powiecie słonimskim (nowogrodzkim), powstała w 1935 r. dzięki ofiarności miejscowego ziemianina¹⁷. Mimo dużego oddalenia tej miejscowości od kościoła parafialnego w Nowopolnej (22 km), stacji kolejowej w Domanowie (17 km), poczty w Byteniu (16 km) oraz okolicznej ludności w większości prawosławnej, zakład dydaktyczno-wychowawczy okazał się potrzebny i rozwojowy. W 1937 r. otwarto w budynkach podworskich Reginowa pierwszą klasę gimnazjalną Małego Seminarium Misyjnego. Naukę rozpoczęło 60 uczniów w wieku od 14 do 19 lat, którzy pochodzili z terenów prawie całej inspektorii warszawskiej. Rok później w dwóch klasach kształciło się ponad 120 chłopców. Dynamiczny rozwój niższego seminarium, położonego na kresach

¹⁵ Archiwum Salezjańskie Inspektorii Warszawskiej (dalej ASIW), Kronika Jaciążek, s. 6-12; *Statystyka dzieł św. Jana Bosko w Polsce w roku 1934*, PS 18(1934), nr 3, s. 65; *Z życia Małego Seminarium w Jaciążku*, PS 22(1938), nr 6, s. 157-158; J. Wąsowski, *Sługa Boży ks. Franciszek Miśka SDB (1898-1942). Życie i męczeństwo*, Piła 2011, s. 43-47.

¹⁶ ASIW, Protokoły Posiedzeń Rady Inspektorialnej 1944-1950, Wólka Pęczerska 2 VI 1945; J. Ślósarczyk, *Historia prowincji św. Jacka Towarzystwa Salezjańskiego w Polsce*, t. VII, Pogrzebień 1969, s. 755 (mps); B. Kant, *Tryptyk salezjański*, Warszawa 2001, s. 7.

¹⁷ Hrabia Jan Jundziłł Baliński przekazał Towarzystwu Salezjańskiemu część swojego majątku w Reginowie, który obejmował około 500 ha gruntów (bez lasów) z parterowym modrzewiowym dworkiem, budynkiem mieszkalnym, czworakiem i zabudowaniami gospodarczymi. Katolicy w tym regionie stanowili zaledwie 25% populacji. Por. ASIW, t. Byłe Placówki na Wschodzie–Reginów; Z. Rajter, *Przedwojenna placówka salezjańska w Reginowie nad Szarą*, Łódź 1983, s. 1-3 (mps); J. Pietrzykowski, *Salezjanie w archi(diecezji) wileńskiej w latach 1919-1939*, w: *Mój Kościół w historię wpisany. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Tadeuszowi Krahelowi*, red. T. Kasabuła, A. Szot, Białystok 2007, s. 375-376.

II Rzeczypospolitej, został przerwany i bezpowrotnie zakończony przez wybuch II wojny światowej. Tereny te zostały wcielone do Białoruskiej Republiki Ludowej. Nowe władze komunistyczne zabrały majątek na skarb państwa i tym samym pozbawiły salezjanów podstaw materialnych do egzystencji w Reginowie¹⁸. Niepomyślne prognozy co do przyszłości tej placówki szkolno-wychowawczej pod okupacją sowiecką, jak i nieprzyjazna postawa okolicznej ludności białoruskiej (prawosławnej) wydatnie przyczyniły się do opuszczenia domu zakonnego przez personel małego seminarium. Na podstawie pisemnej relacji ks. Leona Walaszka, 4 listopada 1939 r. opuściło Reginów czterech salezjanów: ks. dyrektor – Jan Żak, ks. katecheta – Franciszek Wypler, kl. Bronisław Mowczan i kl. Leon Walaszek. Do 1944 r. na miejscu jeszcze pozostali dwaj bracia zakonni: koad. Michał Kęsicki – gospodarz i koad. Ignacy Wolny – kucharz. Spowiednik – ks. Michał Bulowski, ponieważ zajmował się leczeniem ludzi, mieszkał u nich przez całą okupację sowiecką i niemiecką¹⁹.

Do końca II Rzeczypospolitej Małe Seminarium Duchowne wypełniały swoje zadania w dwóch inspektoriatkach polskich. Dostarczały Towarzystwu Salezjańskiemu w kraju i na misjach odpowiednią liczbę przygotowanych intelektualnie i uformowanych duchowo kandydatów realizujących powołanie kapłańskie i zakonne.

3. NIŻSZE SEMINARIA DUCHOWNE W POLSKIEJ RZECZYWISTOŚCI POWOJENNEJ

Nowe władze polskie, narzucone społeczeństwu przez totalitarny system sowiecki, zmieniały systematycznie kraj m.in. pod względem ustrojowym, gospodarczym i oświatowym. Z tych względów nie mogły doceniać przedwojennego dorobku szkolnictwa prywatnego, a szczególnie prowadzonego przez instytucje kościelne. W pierwszym okresie, tj. do 1948 r., stwarzały jeszcze pozory nawiązywania do tradycji przedwojennej i akceptowały przyjęte

¹⁸ ASIW, t. Wspomnienia salezjanów o domach z okresu 1939-1945, ks. B. Mowczan, Łódź 1981, s. 1-3 (mps); W. Ż u r e k, „Jeńcy na wolności”. *Salezjanie na terenach byłego ZSRR po drugiej wojnie światowej*, Kraków 1998, s. 21-22; F. K a m i ń s k i, *Moja droga do kapłaństwa*, Warszawa 2004, s. 8.

¹⁹ ASIW, t. Byłe Placówki na Wschodzie. Reginów; L. W a l a s z e k, *Co pamiętam o finale naszej placówki w Reginowie*, Łódź 1969, s. 1 (mps).

w okresie międzywojennym rozwiązania prawne wobec Niższych Seminariów Duchownych²⁰. Milcząco tolerowały reaktywowanie szkolnictwa na poziomie średnim, a tym samym małych seminariów. Zgodnie z obowiązującym czasowo prawem, szkoły katolickie, które funkcjonowały przed rokiem 1939, a wznowiły działalność po II wojnie światowej, funkcjonowały na podstawie przepisów przedwojennych. Tylko zakładanie szkół po 1944 r. było uzależnione od decyzji nowych władz oświatowych. Ten stan został podtrzymany także w art. 10 punkcie „c” *Porozumienia między państwem a Kościołem* z 14 kwietnia 1950 r.²¹ Głównie w Ministerstwie Administracji Publicznej od 1949 r. zaczęły pojawiać się głosy domagające się zastosowania wobec Małych Seminariów Duchownych przepisów Ustawy z dnia 11 marca 1932 r. o prywatnych szkołach. Władze komunistyczne po umocnieniu swojej pozycji już wyraźnie dążyły do podporządkowania szkolnictwa wyznaniowego kontroli państwa, a w tym niższych i wyższych seminariów duchownych. Poprzez cenzurowanie i oczyszczanie bibliotek, wszelkiego rodzaju kontrole i wizytacje, donosicielstwo, próbowano dokładnie zapoznać się z programem i metodami nauczania. Dla Urzędu Bezpieczeństwa małe seminaria były „wylęgarnią dywersji politycznej, wrogiej propagandy i bandytyzmu”. Trudności związane z funkcjonowaniem tych instytucji dydaktyczno-formacyjnych były 20 marca 1950 r. przedmiotem rozmów Komisji Mieszanej Rządu i Episkopatu²².

W powojennej rzeczywistości pierwsze Niższe Seminarium Duchowne salezjanie zorganizowali w Marszałkach koło Kępna (archidiecezja poznańska) na terenie inspektorii krakowskiej. Wcześniej, tj. od 1931 r., był tam studentat filozoficzny. Na początku grudnia 1939 r. władze niemieckie definitywnie usunęły wszystkich salezjanów z Marszałek, co było jednoznaczne z likwidacją Studentatu Filozoficznego. Nowi użytkownicy – fanatycy Adolfa Hitlera – wykradli lub celowo zniszczyli zbiory biblioteczne i wyposażenie zakonnego domu formacyjnego. W marcu 1945 r. inspektor prowincji krakowskiej, ks. Jan Ślósarczyk, otrzymał list od siostry salezjanki Jadwigi Górskiej informujący o stanie gmachu głównego w Marszałkach. Z jej relacji wyni-

²⁰ Por. art. 113 i 114 Konstytucji marcowej z 1921 r.; art. XIII Konkordatu z 1925 r.

²¹ Por. Dz. Urz. Min. Ośw. z 1945 r., nr 1, poz. 20; *Listy Pastorskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paris 1975, s. 92; S. B o b e r, *Walka o dusze dzieci i młodzieży w pierwszym dwudziestolecu Polski Ludowej*, Lublin 2011, s. 64, 348.

²² Por. IPN 01283/1030, mf, V 14-36/-4; D. Z a m i a t a ł a, *Zakony męskie w polityce władz komunistycznych w Polsce w latach 1945-1989*, t. I. *Problematyka organizacyjno-personalna*, Kraków 2009, s. 538-540.

kało, że budynki zakładu salezjańskiego na zewnątrz pozostały w dobrym stanie. Z wyposażenia pomieszczeń zostały drewniane łóżka, kilka stołów i ławek. Salezjanie musieli szybko objąć i zagospodarować obiekt, żeby polskie władze terenowe pod pretekstem uznania mienia opuszczonego i porzuconego nie przeznaczyły go do własnych celów²³. Wkrótce przybył do Marszałek ks. Sylwester Adamski i wieczorem 6 marca w kaplicy odprawił Mszę św. dla okolicznych mieszkańców. Prowincjał uzupełniał skład personelu i jeszcze w tym miesiącu powrócili tam koad. Wojciech Szymczyk i ks. Stanisław Rokita. 13 sierpnia 1945 r. ks. Ślósarczyk za zgodą Rady Inspektorialnej polecił otworzyć w Marszałkach Niższe Seminarium Duchowne, a jego dyrektorem mianował ks. Rokitę. Zajęcia lekcyjne rozpoczęto 18 września z 18 uczniami. Mimo trudnych warunków, placówka rozwijała się dynamicznie i w 1950 r. naukę pobierało w niej 202 internistów i eksternistów²⁴.

Niższe Seminarium Duchowne w Marszałkach, mimo iż nie posiadało uprawnień szkół publicznych, było nękane uciążliwymi i złośliwymi wizytacjami, szykanowane z powodu braku na terenie szkoły organizacji młodzieżowych, socjalistycznej prasy, odpowiednich „postępowych” wpisów haseł wychowawczych w kronikach itp. Komunistyczna władza ludowa zaprezentowała całą gamę środków, którymi posługiwała się w zwalczaniu niewygodnych instytucji. W dziejach placówki odnotowano przynajmniej dwa podpalenia przez nieznaną sprawców: 23 września 1947 r. – stodoły i 28 września 1950 r. – gmachu głównego. Na szczęście pożary zostały natychmiast zauważone i zlikwidowane. Zakład szkolno-wychowawczy obarczono niesprawiedliwym i wygórowanym podatkiem dochodowym na sumę 1 miliona złotych. Dzięki skutecznej obronie prawnej 20 marca 1949 r. został on anulowany. Największym ciosem dla działalności zakładu dydaktyczno-wychowawczego było pozbawienie go stałego zaplecza materialnego. Na mocy *Ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego* władze komunistyczne odebrały salezjanom ponad 43 ha gruntów z budynkami gospodarczymi oraz inwentarzem żywym i mar-

²³ Por. J. Krawiec, *Powstanie, działalność i likwidacja Niższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego w Marszałkach*, Kraków 2009, s. 62-63.

²⁴ Por. *Marszałki – Małe seminarium w pełni rozwoju*, PS 25/1947/, nr 3, s. 125; M. Dzubiński, *Od zakończenia drugiej wojny światowej do roku 1952*, „Nostra” 1982, nr 224, s. 37-38.

twym. Wprowadzone przydziały żywnościowe nie zapewniały wymaganych potrzeb, a ich realizacja pozostawiała wiele do życzenia i praktycznie stanowiła dość skuteczny środek nacisku na zarząd niższego seminarium²⁵.

3 lipca 1952 r. przedstawiciele Wojewódzkiej Rady Narodowej, powołując się na art. 1, 2 i 13 Ustawy z dnia 11 marca 1932 r. dokonały likwidacji Małego Seminarium Duchownego w Marszałkach. Salezjanów odizolowano zarówno od ich przełożonych jak i okolicznej ludności. W ramach protestu jedna z pracownic biła w dzwony, co stało się przyczyną zdenerwowania i nerwowego wyczerpania wśród asysty złożonej z funkcjonariuszy bezpieczeństwa i milicji. Po odczytaniu pisma Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu nieproszeni goście zajęli wszystkie zabudowania wraz z wyposażeniem. Rzeczy osobiste księży, kleryków i braci zakonnych złożyli w willi, którą pozostawili do dyspozycji salezjanów wraz z kaplicą i zakrystią. Protesty przełożonych i interwencje biskupów nie cofnęły skutków barbarzyńskiego wywłaszczenia zakonników. Budynek Niższego Seminarium Duchownego w Marszałkach „nowi właściciele” przeznaczyli na Państwowy Dom Opieki²⁶.

Salezjanie z inspektorii krakowskiej zorganizowali nowe niższe seminarium w budynku parafialnym w Środzie Śląskiej. Towarzystwo Salezjańskie objęło ten ośrodek duszpasterski w lutym 1950 r. na wniosek ks. Antoniego Lempartego, który przeniósł się do Warszawy na stanowisko prezesa Caritasu. Administrator Apostolski Dolnego Śląska z Wrocławia, ks. dr Karol Milik, mianował ks. Stanisława Gareckiego administratorem parafii Podwyższenia Św. Krzyża w Środzie Śląskiej. 24 stycznia 1951 r. został erygowany tam

²⁵ 11 lipca 1950 r. czteroosobowa Komisja przejęła realność o powierzchni 43 ha 6742 m² z inwentarzem: a) Budynek gospodarcze; stodoła, wozownia, stajnia, obora, chlewnia, drewnia, urządzenia elektrowni. b) Inwentarz żywy i martwy; ziemia obsiana: 15 ha – żyto, 5 ha – ziemniaki, 5,5 ha – owies, 2,5 ha – łubin, 4,5 – łąki, 1 ha – las. Inwentarz żywy: 4 konie, 17 krów, 1 buhaj, 1 jałówka, 2 cielaki, 4 owce, 9 tuczników, 8 prosiąt, 1 łania. Inwentarz martwy: 2 wozy, 1 kultywator, 4 bronie, 1 walec, 2 opylacze, 2 radła, 3 pługi trójskibowe, 1 siewnik, 1 kosiarka, 1 śrutownik. Por. ASIK. A7, t. Sytuacja Kościoła w Polsce. Wykaz nieruchomości Towarzystwa Salezjańskiego Inspektorii św. Jacka wywłaszczonych przez władze państwowe.

²⁶ Zabrano przemocą budynek piętrowy NSD o wymiarach 50 m długości, 2 skrzydła po 30 m na 20 m z wyposażeniem szkoły i internatu, przylegającą salę teatralną 25 m na 11 m. 17 sierpnia 1959 r. Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej przejęło resztę ogrodu i domu bez odszkodowania, a 12 kwietnia 1962 r. na podstawie decyzji Sądu Powiatowego w Kępnie dokonano wpisu do księgi Wieczystej na skarb państwa. Por. ASIK. A7, dz. cyt.; D z i u - b i Ń s k i, *Od zakończenia drugiej wojny do roku 1952*, s. 47; K r a w i e c, *Powstanie, działalność i likwidacja*, s. 119-141.

regularny dom zakonny, a obowiązki dyrektora wspólnoty powierzono proboszczowi²⁷.

Za zgodą ks. inspektora J. Ślósarczyka i aprobatą kurii wrocławskiej, przełożony lokalny rozpoczął przygotowania do zorganizowania niższego seminarium w Środzie Śląskiej. W sierpniu 1950 r. Wojewódzki Wydział Oświaty odmówił rozpatrzenia wniosku ks. Gareckiego w sprawie otwarcia placówki dydaktyczno-formacyjnej dla potrzeb Towarzystwa Salezjańskiego i diecezji. Proboszcz złożył przygotowane dokumenty w Urzędzie Wojewódzkim we Wrocławiu i na własną prośbę otrzymał pisemne potwierdzenie. Na przedłożone akty prawne nie otrzymał żadnej odpowiedzi. Mimo to, we wrześniu rozpoczęto zajęcia lekcyjne z 19 uczniami. Posiadanie zaświadczenia o przyjęciu do wiadomości zaistnienia nowej placówki dydaktycznej już w listopadzie 1950 r. przyczyniło się do obronienia małego seminarium przed zlikwidowaniem. Kanoniczna erekcja Niższego Seminarium Duchownego w Środzie Śląskiej przez administratora apostolskiego ks. Milika i prowincjała z Krakowa ks. Ślósarczyka nastąpiła 21 stycznia 1951 r.²⁸

Na pomieszczenia szkoły i internatu składały się: sala wykładowa, sala rekreacyjna, dwie sypialnie, jadalnia, kuchnia, pralnia itd. Wyposażenie małego seminarium dostarczono ze zlikwidowanej szkoły krawieckiej we Wrocławiu i z zakładu dydaktyczno-wychowawczego w Twardogórze. W protokole zdawczo-odbiorczym (likwidacyjnym) z 3 lipca 1952 r. nie odnotowano istnienia biblioteki, czytelnia, a także wielu sprzętów koniecznych do prawidłowego funkcjonowania zakładu dydaktycznego²⁹.

Ze względu na ograniczoną powierzchnię lokalową Niższe Seminarium Duchowne w Środzie Śląskiej nie miało perspektyw rozwoju. Praktycznie było ono quasi-filią szkoły w Oświęcimiu, ponieważ chłopców po pierwszej klasie wysyłano na dalszą naukę do macierzystego zakładu salezjańskiego nad Sołą. Na drugi rok 1951/52 przyjęto 25 kandydatów. Personel dydaktyczny i wychowawczy stanowili salezjanie (księża i klerycy) oraz jedna siostra salezjanka. Małe seminarium w Środzie Śląskiej zostało zlikwidowane 3 lipca

²⁷ Por. P. N i t e c k i, *Lemparty Antoni*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. X, red. E. Ziemann, Lublin 2004, kol. 742; J. P i e t r z y k o w s k i, *Salezjanie w Polsce 1945-1989*, Warszawa 2007, s. 296.

²⁸ Por. A. W i ś n i e w s k i, *Salezjanie w Środzie Śląskiej w latach 1950-2007*, Środa Śląska 2007, s. 212-214.

²⁹ Archiwum Salezjańskie Inspektorii Wrocławskiej (dalej ASIWr), t. Środa Śląska, Protokół zdawczo-odbiorczy z 3 VII 1952.

1952 r. w ramach przeprowadzonej ogólnopolskiej akcji niszczenia tego typu instytucji prowadzonych przez diecezje i zakony. Sześćosobowa komisja w asyście cywilnych i mundurowych funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego, Milicji Obywatelskiej i robotników z trzema ciężarowymi samochodami dokonała zamknięcia małego seminarium i eksmisji salezjanów z domu zakonnego. Skonfiskowano mienie niższego seminarium, przydzielając plebanię Wydziałowi Oświaty w Środzie Śląskiej. Akta parafialne przeniesiono luzem i tymczasowo złożono na podłodze w zakrystii. Meble z pokoi mieszkalnych i wyposażenie kuchni załadowano na auta i przewieziono do budynku oddalonego ok. 50 m od domu zakonnego. Przy okazji likwidacji małego seminarium salezjanów pozbawiono plebanii, a w zamian przydzielono zniszczoną kamienicę naprzeciw kościoła³⁰.

Na salezjańskiej mapie placówek dydaktyczno-wychowawczych w 1948 r. jednocześnie pojawiło się kilka nowych małych seminariów duchownych. Ich powstanie – poza jednym przypadkiem we Fromborku – związane jest ściśle z wprowadzaniem reformy szkolnictwa. 11 lipca 1947 r. Ministerstwo Oświaty pod kierunkiem Czesława Strzeszewskiego z PPR podjęło decyzję skrócenia o jeden rok edukacji ogólnokształcącej i przejście z przedwojennego systemu trójstopniowego (podstawowa, 4-letnie gimnazjum, 2-letnie liceum) na dwustopniową tzw. jedenastolatkę (7-letnia szkoła podstawowa i 4-letnie szkoły ogólnokształcące stopnia licealnego). Nowe wytyczne weszły w życie z nowym rokiem szkolnym 1948/49 i miały realizować naukowy światopogląd marksistowsko-leninowski oraz zdobycze pedagogiki radzieckiej. W tak skonstruowanym programie nauczania nie mogło być miejsca dla wyznaniowych liceów zawodowych i ogólnokształcących. Licea prowadzone przez zakony i zgromadzenia zakonne nie otrzymały koncesji, co pozbawiało je uprawnień szkół państwowych, a tym samym prawa przeprowadzania matur (egzaminów dojrzałości). Przełożeni salezjańscy zdecydowali się na kontynuację nauki pod zmienionym szyldem – niższych seminariów duchownych. Takim postępowaniem starali się obejść zarządzenia państwowe o zamknięciu szkół prywatnych³¹.

³⁰ ASIWr, t. Środa Śląska, Katalog Główny, Zeszyt kasowy 1951/52; AAN Ud/sW 133/190 Niższe Seminarium Duchowne Zgromadzeń Męskich. Likwidacja 1952, ks. S. G a r e c k i, *Memoriał do Ministra Antoniego Bidy w Warszawie 4 VII 1952*; W i ś n i e w s k i, dz. cyt., s. 228-243.

³¹ Por. Z a m i a t a ł a, dz. cyt., s. 538; B o b e r, dz. cyt., s. 76-77.

Salezjanie w Twardogórze nie otrzymali koncesji na prowadzenie tzw. jedenastolatki w roku szkolnym 1948/49, a kuratorium cofnęło zezwolenie na kontynuację gimnazjum ogólnokształcącego. Ksiądz inspektor J. Ślósarczyk, po konsultacji z administratorem apostolskim ks. K. Milikiem, w lipcu 1948 r. zlecił dyrektorowi ks. Andrzejowi Świdzie zorganizowanie Niższego Seminarium Duchownego w Twardogórze. Kandydaci rekrutowali się z nowego naboru, byłych gimnazjalistów i uczniów przysłanych z Marszałek. W czterech klasach jednocześnie uczyło się od 31 do 40 chłopców. Prowadzenie zajęć szkolnych w pierwszym roku zakłóciła przymusowa, zapowiedziana eksmisja (26 X 1948 r.) z budynku przy ul. 1 Maja do domów przy ul. Kolejowej i ul. Plac Piastów oraz sroga zima. Małe seminarium istniało tylko 4 lata i uległo likwidacji 3 lipca 1952 r.³²

W roku szkolnym 1949/50 analogiczna sytuacja miała miejsce w Zakładzie św. Jana Bosko w Oświęcimiu. Kierownictwo szkoły zdecydowanie odmówiło wprowadzenia komunistycznych organizacji młodzieżowych na teren zakładu dydaktyczno-wychowawczego. Niechętni wizytatorzy z Wojewódzkiego Wydziału Oświaty dyskwalifikowali szkołę katolicką i postulowali jej likwidację z powodów ideologicznych³³. Gimnazjum Ogólnokształcące w Oświęcimiu nie otrzymało zezwolenia na prowadzenie klas ósmych. Salezjanie wcześniej przyjętym chłopcom usiłowali zapewnić ciągłość nauki przez utworzenie Niższego Seminarium Duchownego, które realizowało gimnazjalny program nauczania. „Nowa szkoła” cieszyła się uznaniem społeczeństwa i na kolejny rok 1950/51 zgłosiło się kandydatów na dwie ósme klasy³⁴.

Niższe Seminarium Duchowne w Oświęcimiu istniało tylko 3 lata. Jego zamknięcie 3 lipca 1952 r. zostało poprzedzone aresztowaniem trzech księży. Jako pierwszy 9 lutego 1952 r. został zatrzymany na ulicy ks. Stanisław Krygier, dyrektor Salezjańskiego Instytutu Teologicznego w Oświęcimiu i był przetrzymywany do 5 grudnia 1952 r. w więzieniu w Katowicach. Wezwany 26 czerwca 1952 r. do Krakowa w charakterze świadka ks. Adam Cieślak, dyrektor Zakładu św. Jana Bosko, wrócił z aresztu dopiero 6 września tego roku.

³² ASIK 1544, Krótka Kronika Zakładu w Twardogórze 1945-1948, s. 30-31; A. Ś w i d a, *Okruchy własnych wspomnień*, Łódź 1985, s. 71-73 (mps); A. G a b r e l, *Niezwykły, zwyczajny... Ksiądz Andrzej Świda*, Warszawa 2007, s. 84.

³³ IPN BU 01283/1166, t. I, Sprawozdanie z wizytacji szkoły ogólnokształcącej stopnia licealnego Salezjanów w Oświęcimiu 22 i 23 XI 1951; ASIK A 466, Oświęcim, Protokół powizytacyjny z 10 XI 1950; Archiwum Zakładu w Oświęcimiu (dalej AZO), t. Protokoły zebrania kapituły domowej w Oświęcimiu 1950-1970, Protokół zebrania z 20 X 1950.

³⁴ Por. Ż u r e k, *Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe w Polsce*, s. 329-330.

Na 3 lata i 4 miesiące więzienia skazano ks. Leona Musielaka za poniewieranie twórców materializmu dialektycznego i wypowiedzi o Katyniu. Od 7 maja 1952 r. do 7 września 1955 r. był on więziony w Krakowie, Wiśniczu i Wronkach³⁵. Podczas zamykania Małego Seminarium Duchownego w Oświęcimiu władze partyjno-państwowe zajęły pięciokondygnacyjne skrzydło na szpital powiatowy, mimo iż likwidowana instytucja zajmowała w nim tylko dwie sale³⁶.

W powojennej inspektorii warszawskiej (północnej) problematyka związana z działalnością małych seminariów przedstawiała się podobnie jak w inspektorii krakowskiej. Na początku lutego 1945 r. salezianie rozpoczęli odprawianie nabożeństw w kościele parafialnym w Łądzie nad Wartą. Zastali oni klasztor ograbiony z wyposażenia i zaniedbany, a ziemia leżała odłogiem (własnych 29 ha gruntów ornych, 3 ha łąki i sadu oraz 6 ha ziemi dzierżawnej). Do października 1945 r. pomieszczenia klasztorne zajmowało wojsko polskie i szkoła powszechna z Łądu i Policka. Tymczasowi użytkownicy pozostawili po sobie brud i zniszczenie³⁷.

Prowincjał bardzo nalegał na szybkie wznowienie tradycyjnego zakładu salezjańskiego w Łądzie, tj. reaktywowania małego seminarium. Na radcę (kierownika) i organizatora szkoły wyznaczył ks. Jana Bardeckiego. W trudnych warunkach, przy braku kadry i odpowiedniej biblioteki rozpoczęto rok 1945/46 pierwszej klasy dla 5 internistów i 15 eksternistów. Z polecenia inspektora zarząd Małego Seminarium Duchownego w Łądzie nie podjął starań o przyznanie uprawnień szkół państwowych³⁸. W następnych latach sy-

³⁵ AAN Ud/sW 133/190, Niższe Seminarium Duchowne Zgromadzeń... Zakład Salezjański św. Jana Bosko w Oświęcimiu s. 7; AZO, Kronika Zakładu św. Jana Bosko w Oświęcimiu 1951-1957; J. K r a w i e c, *Działalność religijno-patriotyczna salezjanów w Oświęcimiu*, Kraków 2006, s. 220-224.

³⁶ W zabranym skrzydle zakładu o wymiarach 30 m na 15 m i wysokości 15 m znajdowały się pokoje mieszkalne i pomieszczenia SIT. Pieniądze wydane na przeróbkę wystarczyłyby na pokrycie kosztów nowego gmachu i w bardziej dogodnym miejscu. 18 X 1952 r. odbył się przewód sądowy przed Wojewódzką Komisją Lokalową w Krakowie. Racje salezjanów były tak oczywiste, że skład Komisji Sędziowskiej nie wydał żadnego orzeczenia, które obiecał przysłać na piśmie. Władze Państwowe i Miejskie za używanie tego skrzydła nie wypłacały żadnego czynszu. Por. AAN Ud/sW 133/190, Ks. J. Ś l ó s a r c z y k, Memoriał w sprawie eksmisji salezjanów z Oświęcimia, s. 1-3 (mps); ASIK A7, t. Sytuacja Kościoła w Polsce. Wykaz Nieruchomości....

³⁷ Archiwum Salezjańskie Inspektorii Piłskiej (dalej ASIP), t. Łąd, ks. J. Romanowicz do ks. inspektora W. Baławajdra, Łąd 29 IV 1945; Archiwum Domu w Łądzie (dalej ADL), Wyciąg z Kroniki Łądu 1939-1945.

³⁸ ASIP, t. Łąd, Ks. S. Chomiuk do ks. W. Baławajdra, Łąd 12 X 1945; ASIW, Protokoły Posiedzeń Rad Inspektorialnych 1944-1950, Łódź 28-30 V 1946.

stematycznie niwelowano braki w zakładzie, wykonywano najpotrzebniejsze naprawy i remonty oraz powiększano skład kadry dydaktycznej i wychowawczej. Dzięki temu dynamicznie wzrastała liczba nowych uczniów ze zdecydowaną przewagą internistów nad eksternistami. Najwięcej chłopców pobierało naukę w Łądzie w roku szkolnym 1950/51 (177 internistów i 27 eksternistów). Zdolniejsi absolwenci w roku 1948 i 1949 zdawali maturę w Rumi przed komisjami państwowymi³⁹.

Czynności zmierzające do likwidacji Małego Seminarium Duchownego w Łądzie przebiegały podobnie jak w innych analogicznych instytucjach i według tych samych wytycznych partyjno-państwowych. 13 kwietnia 1950 r. komisja państwowa przejęła całe gospodarstwo rolne z inwentarzem żywym i martwym. W tych trudnych momentach życzliwą postawą wykazali się mieszkańcy okolicznych wiosek, w których często kwestowano na potrzeby kuchni. Po wizytacji zakładu szkolno-wychowawczego 19 i 20 lutego 1952 r. przeprowadzonej przez przedstawicieli wydziałów: wyznań, oświaty i administracji wstrzymano przydziały żywności z Wydziału Handlu. Odwołania pisemne do Powiatowego Referatu Handlu w Koninie, Wydziału do Spraw Wyznań w Poznaniu, Ministra do Spraw Wyznań A. Bidy, spowodowało cofnięcie zakazu władz wojewódzkich⁴⁰.

Podczas wakacji letnich, 3 lipca 1952 r., przybyła do Łądu Komisja Likwidacyjna Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu i księdzu dyrektorowi Stanisławowi Wilkoszowi wręczyła decyzję Wydziału Oświaty o likwidacji Małego Seminarium Duchownego. Wtedy przebywała w klasztorze łądzkim grupa kleryków salezjańskich na kursie katechetycznym. Następnego dnia ks. inspektor S. Rokita w Domu Zakonnym Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie erygował Wyższe Seminarium Duchowne – Wydział Filozofii. Na mocy tego dekretu dom łądzki stał się filią WSD w Kutnie-Woźniakowie, a jako filia nie wymagał osobnego zatwierdzenia⁴¹.

³⁹ ADL, Wyciąg z Kroniki Łądu, 29 V 1949; C h m i e l e w s k i, dz. cyt., s. 41-42, 105.

⁴⁰ ASIP, t. Łąd, Ks. S. Rokita do A. Bidy, Łódź 1 III 1952; ADL, Kronika Zakładu Salezjańskiego w Łądzie 1947-1952, s. 93.

⁴¹ AAN Ud/sW 133/190, Niższe Seminarium Duchowne Zgromadzeń Zakonnych, Ks. J. Piotrowski do Ministerstwa Oświaty w Warszawie przez Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu, Łódź 10 VII 1952; ASIP, t. Łąd, Dekret erekcyjny z dnia 4 VII 1952, L. dz. 2551/52; Protokół zajęcia w Niższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie pow. Konin woj. poznańskie, Łódź 8 VII 1952; Ks. S. Rokita do Urzędu do Spraw Wyznań, Łódź 22 X 1952; J. P i e t r z y k o w s k i, *Początki i dzieje Wyższego Seminarium Duchownego w Łądzie*, „Seminare” 14(1998), s. 78.

Trudne warunki materialne wprost uniemożliwiały rozwój niższego seminarium w Jaciążku. W roku szkolnym 1945/46 około 30 chłopców rozpoczęło naukę na poziomie gimnazjum ogólnokształcącego. Szkoła ta miała charakter tymczasowy i z powodu nielicznych dwóch pierwszych klas w 1947 r. przeniesiono ją do Małego Seminarium Duchownego w Łądzie⁴².

Inspektoriat północna zorganizowała i prowadziła Małe Seminarium Duchowne we Fromborku na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Na podstawie umowy z 17 grudnia 1946 r. salezianie na 20 lat wydzierżawili od diecezji warmińskiej budynek Ortopedycznego Szpitala Caritas. Obiekt zamierzali przeznaczyć na gimnazjum stolarskie z internatem. Napraw i remontów wymagały: dach, okna, drzwi i większość lokali dwupiętrowego gmachu. Po długiej zwłoce, na pismo ks. inspektora S. Rokity z 2 lutego 1948 r., Kuratorium Okręgu Szkolnego Olsztyńskiego w Olsztynie dopiero 10 grudnia 1948 r. dało odpowiedź i była ona odmowna⁴³. Salezianie, chcąc uchronić obiekt przed zabraniem go na cele świeckie, zorganizowali w nim od 1 września 1948 r. małe seminarium. O decyzji tej został wcześniej powiadomiony administrator apostolski ks. dr Teodor Bensch. Na następny rok szkolny kuria warmińska przysyłała też do Fromborka swoich kandydatów, których opłacała. W celu zabezpieczenia placówki szkolno-wychowawczej przed zamknięciem, na prośbę prowincjała 1 września 1950 r. rządcą diecezji erygował Niższe Seminarium Duchowne Diecezji Warmińskiej, a salezjanom powierzył jego prowadzenie. Jednorazowo kształciło się w nim ok. 200 uczniów dla potrzeb diecezji i zgromadzenia⁴⁴.

⁴² ASIW. Protokoły Posiedzeń Rad Inspektorialnych 1944-1950, Wólka Pęcherska 11-13 VI 1945; B. K a n t, *Tryptyk salezjański*, Warszawa 2001, s. 7.

⁴³ ASIW. Protokoły Posiedzeń Rad Inspektorialnych 1944-1950, Wólka Pęcherska 11-13-VI 1947; t. Byłe Placówki, Frombork, Projekt umowy z 17 XII 1946; Ks. S. Rokita do Kuratorium, Łódź 2 II 1948; Kuratorium do Inspektoratu, Olsztyn 10 XII 1948.

⁴⁴ ASIW, t. Byłe Placówki. Frombork, Dekret erekcji seminarium, Ks. inspektor S. Rokita na podstawie kan. 1354 §2 KPK i art. 117 Konstytucji RP z 17 marca 1921 r. erygował we Fromborku 1 września 1948 r. szkołę wewnętrzną dla młodzieży pragnącej poświęcić się stanowi duchownemu; Ks. S. Rokita do ks. T. Bensch, Łódź 28 VIII 1948; Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie (dalej AAWO) G 12. Ks. T. Bensch do ks. S. Rokity, Olsztyn 6 VIII 1949; Umowa między Diecezją Warmińską, reprezentowaną przez ks. Wojciecha Zinka, Ordynariusza Diecezji Warmińskiej, a inspektorem Towarzystwa Salezjańskiego Inspektorii św. Stanisława Kostki w Łodzi, reprezentowanym przez ks. Stanisława Rokitę, Inspektorem Towarzystwa Salezjańskiego, w sprawie prowadzenia Niższego Seminarium Duchownego we Fromborku, Olsztyn 31 VII 1951; Kwestionariusz za rok 1951/52; J. P i e - t r z y k o w s k i, *Obecność Salezjanów Inspektorii św. Stanisława Kostki na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945-1952*, Kutno 1991, s. 113-116.

Niższe Seminarium Duchowne Diecezji Warmińskiej we Fromborku zostało zlikwidowane 3 lipca 1952 r. przez władze komunistyczne pod zarzutem niezarejestrowania go jako zakładu naukowego i wychowawczego. Temu wydarzeniu towarzyszyły liczne nadużycia, jak głodzenie mieszkańców domu formacyjnego, wtargnięcie do klauzury zakonnej, niszczenie i plądrowanie zakładu dydaktyczno-wychowawczego, wywożenie nieruchomości. Ponadto „przedstawiciele władzy” zarekwirowali rzeczy osobiste, konto bankowe w Braniewie oraz przedmioty kultu. Gmach Caritasu przejęło państwo, a salezjanów przemocą ulokowano w pałacu biskupim⁴⁵.

Salezjanie z inspektorii północnej prowadzili dwa małe seminaria pod szyldem diecezji: jedno przy istniejącym gimnazjum (Różanystok), i drugie, zastępujące zlikwidowane gimnazjum (Sokołów Podlaski). Placówki te podjęły działalność szkolną bezpośrednio po przesunięciu się frontu, przed oficjalnym zakończeniem II wojny światowej. Za namową władz Armii Krajowej, 3 listopada 1944 r., ks. Ignacy Kuczkowicz wznowił działalność gimnazjum z tymczasową siedzibą w budynku szkoły podstawowej w Nierosinie, a w lutym 1945 r. także liceum w Różanymstoku. W 1949 r. władze oświatowe pozbawiły salezjański zakład dydaktyczno-wychowawczy uprawnień szkół państwowych. Abp Romuald Jałbrzykowski 15 sierpnia tego roku erygował Mniejsze Seminarium Duchowne, a jego rektorem mianował ks. Kuczkowicza, dotychczasowego dyrektora. Miało ono kształcić kandydatów do kapłaństwa dla diecezji białostockiej, łomżyńskiej i bielskiej (drohiczyńskiej)⁴⁶. W 1950 r. w Różanymstoku kształciło się 250 internistów. Władze diecezjalne i zakonne chciały uchronić tę instytucję kościelną przed likwidacją poprzez obejście przepisów i zmianę jej statusu prawnego. Ordynariusz diecezji, 3 lipca 1952 r., połączył Niższe Seminarium Duchowne w Różanymstoku z Wyższym Seminarium Duchownym w Białymstoku. Swoją

⁴⁵ ASIW, t. Byłe Placówki. Frombork, Ks. Marian Kubrycht do Prymasa Polski abp. Stefana Wyszyńskiego, Frombork 4 VII 1952; AAN Ud/sW 133/190, t. Niższe Seminarium Duchowne, J. Czerniakowski, Kierownik Referatu ds. Wyznań, Sprawozdanie z likwidacji tzw. Małego Seminarium Duchownego OO. Salezjanów we Fromborku, Olsztyn 14 VII 1952, s. 1-5 (rkps); H. K a s z y c k i, *Salezjański zakład wychowawczy we Fromborku 1946-1952*, Lublin 1993, s. 52-55.

⁴⁶ ASIW, t. Różanystok, Odpis dekretu abp. R. Jałbrzykowskiego z dnia 15 VIII 1949, nr 826/49; S. S t y r n a, *Zgromadzenie Salezjańskie w Polsce w poszukiwaniu form odpowiedzi na potrzeby wychowawcze i duszpasterskie w latach 1898-1974*, w: *75 lat działalności salezjanów w Polsce. Księga Pamiątkowa*, red. R. Popowski, S. Wilk, M. Lewko, Łódź-Kraków 1974, s. 22.

decyzję motywował koniecznością ujednoczenia formacji naukowej i skuteczniejszym przygotowaniem kandydatów do stanu duchownego. Rektorem zreformowanej instytucji mianował bp. Władysława Suszyńskiego, rektora WSD, a 1 sierpnia 1952 r. wicerektorem i dyrektorem alumnów, ks. Mieczysława Szczęsnego, dyrektora zakładu salezjańskiego w Różanymstoku. Obok ośmiu klas NSD funkcjonowały jeszcze dwie klasy Liceum Ogólnokształcącego, co w sumie dawało liczbę ponad 400 uczniów⁴⁷.

Seminarium w Różanymstoku istniało jeszcze dwa lata. Likwidacji dokonano 30 czerwca 1954 r. przez przedstawicieli Wojewódzkiej Rady Narodowej, Ministerstwa Rolnictwa i Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego przy pomocy wyposażonych w broń palną i samochody oddziały Milicji Obywatelskiej, Urzędu Bezpieczeństwa i Ludowego Wojska Polskiego. Całością „akcji” kierował gen. Mieczysław Moczar, przewodniczący WRN w Białymstoku. Poza powoływaniem się na przytoczane wcześniej przepisy i zarzuty, w tym przypadku podano nowy motyw, tj. potrzebę realizacji gospodarczego planu sześcioletniego (1950-1955)⁴⁸. Ks. Szczęsny nie przyjął tego pisma i likwidację zakładu uznał za nieprawą, a inni księża i pracownicy świeccy stawili bierny opór. Funkcjonariusze przemocą wyważali drzwi, rozbijali zamki i przeprowadzali inwentaryzację grabionego majątku Towarzystwa Salezjańskiego. 3 lipca przybył z Warszawy dyrektor administracyjny inspekcji północnej, ks. dr Jan Piotrowski i podjął negocjacje. Jako wytrawny prawnik nie godził się na zaistniałą sytuację i został usunięty siłą. Władze komunistyczne zabrały salezjanom cały obiekt, zlikwidowały dom zakonny w którym przebywało 36 księży, kleryków i koadiutorów. Całość majątku (wszystkie budynki i 10 ha gruntu) przeszło na własność Wojewódzkiego Zarządu Rolnictwa w Białymstoku. Rano 6 lipca podstawiono samochody – w tym autobus – do których załadowano salezjanów oraz siostry salezjanki i kawalkada w asyście uzbrojonych funkcjonariuszy na motocyklach, w gazikach i innych pojazdach drogą okrężną wyjechała w nieznaną. W Łądzie wysadzono salezjanów. Mimo barbarzyńskiego zachowania ubow-

⁴⁷ ASIW, t. Różanystok, Dekret abp. R. Jałbrzykowskiego o połączeniu Diecezjalnego Seminarium Duchownego Większego i Mniejszego, Białystok 3 VIII 1952, nr 435/52; Dekret abp. R. Jałbrzykowskiego mianujący ks. M. Szczęsnego dyrektorem Niższego Seminarium Duchownego w Różanymstoku, 1 VIII 1952, nr 549/52; Kronika Zakładu Salezjańskiego w Różanymstoku 1944-1950; A. S z o t, *Różanystok 1954*, Biuletyn IPN 4/75/2007, s. 57-59.

⁴⁸ ASIW, t. Różanystok, Pismo Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku do dyrektora Zakładu Księży Salezjanów w Różanymstoku, Białystok 30 VI 1954; Kronika parafii różanostockiej za lata 1919-1963, Różanystok 1964, s. 173, 207 (mps).

ców, siostry zakonne stawiały opór i na ich prośbę zostały zawiezione do domu salezjanek w Dobieszczyźnie. W Różanymstoku w „pozyskanych” budynkach księży i siostr zorganizowano Zespół Szkół Rolniczych z internatem. Władze partyjno-państwowe chciały pozbawić salezjanów pracy duszpasterskiej i zastąpić ich księżmi diecezjalnymi. Proboszcz, ks. Edward Bańdo, był zmuszony tymczasowo mieszkać u życzliwych ludzi, a następnie przeprowadził się do budynku szkolnego. Na skutek nacisku urzędników Wydziału do Spraw Wyznań na Kurię Diecezjalną w 1956 r. na miejsce ks. Bańdy przybył inny salezjanin, ks. Kazimierz Głąb i w październiku 1956 r. przeniósł się do budynku przy bramie zachodniej⁴⁹.

Sokołów Podlaski został wyzwolony 8 sierpnia 1944 r., a już 20 września dyrekcja zakładu powiadomiła Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego o otwarciu koedukacyjnego gimnazjum i liceum w gmachu używanym przez siostry salezjanki przy ul. Polnej 79. Wypada nadmienić, że główny budynek przedwojennego gimnazjum męskiego został spalony przez wycofujących się Niemców. W roku szkolnym 1947/48 naukę pobierało 315 uczniów, w tym 103 eksternistów⁵⁰.

Placówka dydaktyczno-wychowawcza miała zapewnienie władz oświatowych, że będzie nadal w sieci szkół. Podczas wakacji 1948 r. salezjanie prowadzili prace remontowo-renowacyjne i przyjmowali zapisy nowych kandydatów. Niespodziewanie 11 sierpnia 1948 r. Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego pisemnie zawiadomiło zarząd miasta Sokołowa Podlaskiego, że szkoła prowadzona przez Towarzystwo Salezjańskie ma być zamknięta. Wydział kwaterunkowy 28 sierpnia przekazał budynek salezjański Szkole Podstawowej Nr 2. Świecki personel dydaktyczno-wychowawczy jak i młodzież przeniesiono do nowo powstałego liceum państwowego⁵¹.

Na prośbę ks. inspektora S. Rokity, biskup diecezji siedleckiej, czyli podlaskiej, Ignacy Świrski powołał dekretem z 27 sierpnia 1948 r. Mniejsze Seminarium Diecezjalne pw. św. Jana Bosko przy zakładach salezjańskich w Sokołowie Podlaskim. Od września tego roku rozpoczęto naukę z 20 chłopcami VIII klasy. W roku szkolnym 1951/52 było już 77 uczniów. Semina-

⁴⁹ AAN Ud/sW 133/180, Zamknięcie seminarium w Różanymstoku 1954, Odpis nr 63326, 6 IX 1954, s. 2 (mps); T. B a z y l c z u k, *Różanystok – karty z tragicznych dziejów po II wojnie światowej*, „Pro Memoria”, styczeń 2002, s. 27-30; S z o t, art. cyt., s. 60-65.

⁵⁰ Por. Ż u r e k, dz. cyt., s. 276-277.

⁵¹ Por. R. W o ź n i a k, *Prywatne Męskie Gimnazjum i Liceum Ks. Ks. Salezjanów im. Henryka Sienkiewicza w Sokołowie Podlaskim (1915) 1925-1948*, Lublin 1992, s. 25-26.

rzyści zajęcia lekcyjne mieli w niezajętych przez władze lokalowe salach Szkoły Podstawowej Nr 2, a mieszkali na posesji salezjańskiej, w dwóch poniemieckich drewnianych barakach przy ul. Sadowej. Nauka w małym seminarium trwała dwa lata. Następne klasy, X i XI, uczniowie przerabiali w „jedenastolatce”, żeby uzyskać maturę państwową⁵².

Podobnie, jak analogiczne instytucje kościelne w Polsce, niższe seminarium w Sokołowie Podlaskim zostało brutalnie zlikwidowane 3 lipca 1952 r. przez pięcioosobową komisję wspomaganą przez ok. 40 uzbrojonych funkcjonariuszy UB. Salezjanom zarekwirowano wtedy baraki, boisko i część terenu, który ogrodzono drutem kolczastym i siatką⁵³.

Podczas krótkotrwałej i zwodniczej tzw. odwilży październikowej kolejny raz w PRL-u powróciła sprawa wznowienia działalności małych seminariów duchownych. Prowincjałowie zakonni w listopadzie 1956 r. wystosowali do I sekretarza PZPR Władysława Gomułki memoriał, w którym domagali się naprawienia krzywd doznanych w okresie stalinowskim. Odpowiedź otrzymali dopiero 5 kwietnia 1957 r. Ostatecznie nowe władze partyjno-państwowe nie zwróciły salezjanom z zagarniętego majątku, tylko zaakceptowały reaktywowanie niższych seminariów, które bez uprawnień szkół państwowych, miały za zadanie kształcić nowych kandydatów do życia zakonnego⁵⁴.

Ksiądz Stanisław Rokita, inspektor prowincji północnej, 5 kwietnia 1957 r. reaktywował Niższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Sokołowie Podlaskim. Ze względu na ograniczone warunki lokalowe była to – w porównaniu do poprzedniej – mała instytucja dydaktyczno-wychowawcza. Początkowo do VIII klasy zgłosiło się tylko 17 kandydatów, ale w kolejnym roku szkolnym uczyło się już 55 chłopców. Mieszkali oni w drewnianym baraku, a lekcje mieli w domu zakonnym i kilku tymczasowo odzyskanych lokalach dawnej szkoły salezjańskiej. Rok później, obok

⁵² ASIW, t. Sokołów Podlaski, Ks. L. Walaszek do ks. S. Rokity, Sokołów 31 V 1951; P. Ś r o d a, *Likwidacja Mniejszego Seminarium Diecezjalnego pod wezwaniem św. Jana Bosko w Sokołowie Podlaskim w 1952 r.*, Lublin 2002, s. 32-36 (mps).

⁵³ AAN Ud/sW 133/190, Ks. J. Piotrowski do Ministerstwa Oświaty w Warszawie, Łódź 10 VII 1952; ASIW, t. Sokołów Podlaski, Prezydium Warszawskiej Rady Narodowej do Kierownika Małego Seminarium Duchownego ks. ks. Salezjanów w Sokołowie Podlaskim z dnia 2 lipca 1952; Ks. S. Rokita, Protokół zajęcia w Niższym Seminarium Duchownym Diecezji Siedleckiej – prowadzonym przez ks. ks. Salezjanów w Sokołowie Podlaskim z dnia 3 lipca 1952, Łódź 78 VII 1952; Przejęcie akt; Przejęcie baraku; Kronika domu w Sokołowie Podlaskim od roku 1948; Relacja ustna ks. S. Jezierskiego, Łą 22 II 2012.

⁵⁴ Por. Z a m i a t a ł a, dz. cyt., s. 553-554.

nowicjatu salezjańskiego, w Czerwińsku nad Wisłą utworzono filię Małego Seminarium Sokołowa Podlaskiego⁵⁵.

Wstępem do ponownej likwidacji małych seminariów było rozporządzenie Ministra Oświaty z 13 stycznia 1960 r. o nadawaniu szkołom prywatnym uprawnień szkół państwowych, a tego z reguły odmawiano niższym seminariom. Ponadto Biuro Polityczne KC PZPR, na wniosek W. Gomułki, w lipcu 1960 r. podjęło decyzję o stopniowej likwidacji NSD w całym kraju. Wzorem ubiegłych lat, uczniowie w Sokołowie Podlaskim pod kierunkiem salezjanów przerabiali tylko dwie pierwsze klasy na poziomie liceum ogólnokształcącego. Następnie byli oni przyjmowani do rocznego nowicjatu i dopiero później kontynuowali naukę w szkołach państwowych (dla pracujących). Ministerstwo Oświaty, na wniosek Kuratorium, 19 lipca 1962 r. ostatecznie zlikwidowało małe seminarium w Sokołowie Podlaskim. Powołało się wówczas tylko na art. 39 ustawy z 15 lipca 1961 r. o rozwoju oświaty i wychowania. Salezjanom zabrano salę teatralną i kilka lokali, które wydzierżawiono Zasadniczej Szkole Zawodowej. Filia w Czerwińsku istniała jeszcze 4 lata. Chłopcy mieszkali w klasztorze i uczyli się pod kierunkiem księży i siostr służek. Po II klasie zdawali egzamin eksternistyczny ze wszystkich przedmiotów w Korespondencyjnym Liceum Ogólnokształcącym w Sierpcu. Salezianie obawiali się, że władze państwowe zlikwidują małe seminarium i przy okazji przejmą pomieszczenia zakonne, dlatego też w 1966 r. sami zrezygnowali z dalszego prowadzenia tego dzieła⁵⁶.

Na terenie inspektorii południowej, ks. Józef Nęcek reaktywował Niższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Oświęcimiu. W domu

⁵⁵ Por. ASIW, t. Sokołów Podlaski, Ks. S. Rokita do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej. Wydział do Spraw Wyznań w Warszawie, Łódź 30 VIII 1957; Ks. Cz. Urbaniak do ks. S. Rokity, Sokołów 28 X 1958; P i e t r z y k o w s k i, *Salezianie w Polsce 1945-1989*, s. 298.

⁵⁶ ASIW, t. Sokołów Podlaski, J. Szkop, Podsekretarz Stanu Ministerstwa Oświaty do Dyrekcji Niższego Seminarium Duchownego w Sokołowie Podlaskim, Warszawa 19 VII 1962; IPN BU 01283/1166, t. 3, Informacja dotycząca Likwidacji Niższego Seminarium Duchownego XX Salezjanów w Sokołowie Podlaskim i Czerwińsku pow. Płońsk, Warszawa 21 VIII 1962; J. P i e t r z y k o w s k i, *Nowicjat salezjański w Czerwińsku 1924-1994*, „Seminare” 11(1995), s. 357; t e n ż e, *Salezianie w Czerwińsku. Przeszość i teraźniejszość*, w: *Dzieje klasztoru w Czerwińsku*, red. E. Olbromski, Lublin 1997, s. 131; J. Ż u r e k, *Powtórna kasata placówek wychowawczych Kościoła katolickiego w Polsce (1958-1963)*, „Nasza Przeszość” 102(2004), s. 209, 230; Z a m i a t a ł a, dz. cyt., s. 557.

macierzystym salezjanów polskich istniało ono tylko przez rok 1957/58, a w trzech klasach (IX, X i XI) uczyło się tylko 32 kandydatów⁵⁷.

Drugie małe seminarium utworzono w domu nowicjackim w Kopcu koło Częstochowy. W 1957 r. zajęcia rozpoczęto z 31 uczniami VIII klasy. Organizacja szkoły i nauka odbywała się analogicznie jak w Sokołowie Podlaskim. W kolejnym roku było ich 60 w klasie VIII i IX. Pomoce naukowe i wyposażenie przywieziono ze zlikwidowanego w 1954 r. Liceum Ogólnokształcącego w Ostrzeszowie. We wrześniu 1958 r. władze państwowe zwróciły salezjanom budynek po byłym młynie. Po przeprowadzonych remontach zwiększyła się powierzchnia lokalowa i do Kopca przeniesiono seminarzystów z Oświęcimia⁵⁸.

Na mocy decyzji Ministra Oświaty z 16 lipca 1962 r. zamknięto Niższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Kopcu. Proces likwidacji instytucji zakonnej został przeprowadzony analogicznie jak za czasów stalinowskich. Rano 19 lipca przybyła pięcioosobowa komisja w licznej asyście mundurowej milicji i funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa po cywilu, którzy zrobili „kocioł” wokół posesji salezjańskiej. Po wręczeniu pism ks. dyrektorowi Zbigniewowi Bączkowskiemu, opieczętowano budynki na potrzeby Służby Zdrowia przy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach. Na skutek interwencji w Ministerstwie zostawiono salezjanom budynek pomysłński, a zabrano dom mieszkalny, w którym umieszczono umysłowo chorych z Lublińca⁵⁹.

*

Likwidacja 3 lipca 1952 r. Niższych Seminarium Duchownych prowadzonych przez Towarzystwo Salezjańskie była dla przełożonych zaskoczeniem i bolesnym doświadczeniem, ponieważ dostarczały one nowych powołań do zgromadzenia. Przy tej okazji kolejny raz dokonano rabunku mienia Towa-

⁵⁷ ASIK, t. Oświęcim (Kopiec), t. Niższe Seminarium i Aspirantat, Personel nauczający 1957/58 w Oświęcimiu.

⁵⁸ Por. A. Ś w i d a, *Towarzystwo Salezjańskie. Rys historyczny*, Kraków 1984, s. 258; Ż u r e k, dz. cyt., s. 369-370.

⁵⁹ ASIK, A7, t. Sytuacja Kościoła w Polsce, Protokół likwidacji NSD w Kopcu k. Częstochowy; J. Ś l ó s a r c z y k, *Historia Prowincji św. Jacka Towarzystwa Salezjańskiego w Polsce*, t. VI, Pogrzebień 1969, s. 555 (mps).

rzystwa Salezjańskiego. Doręczenie pisma lokalnemu przełożonemu zakonemu o likwidacji szkoły nie było równoznaczne z wywłaszczeniem właścicieli. Pomieszczenia były zabierane nieprawnie, za pomocą naginania lub nadinterpretacji prawa. Zgodnie z dekretem o publicznej gospodarce lokalami, nieruchomości, będące własnością osób prawnych prawa publicznego, nie podlegały likwidacji⁶⁰. Mienie ruchome Towarzystwa Salezjańskiego zostało zabrane bez jakiegokolwiek podstawy prawnej. Był to zwykły rabunek obywateli, szanujących prawo, pod osłoną powagi Państwa.

Podczas tzw. odwilży październikowej umożliwiono salezjanom prowadzenie małych seminariów. Ich krótkotrwała działalność była potrzebna nowej ekipie do celów propagandowych, a jednocześnie ukazała społeczeństwu obłudę rządów partyjno-państwowych.

Pozostaje retoryczne pytanie, dlaczego władze komunistyczne nie zajęły lokali klasztornych w Łądzie, jak postępowano przy likwidacjach innych niższych seminariów? Obecność w nim kilkudziesięciu alumnów nie stanowiła żadnej przeszkody dla brutalnej siły. Można tylko suponować, że działając dalekowzrocznie, wzorem Czechosłowacji, pozostawiano niektóre obiekty na przyszłe obozy dla duchowieństwa. Podobnie też ocalały w całości nie tylko obiekty, ale i gospodarstwo rolne w Czerwińsku nad Wisłą. Być może stało się to dzięki operatywności administratora, ks. Franciszka Pytla?

BIBLIOGRAFIA (Wybór)

- P i r o ż y ń s k i M., Małe Seminaria Duchowne w Polsce, Warszawa 1932.
S t y r n a S., Zgromadzenie Salezjańskie w Polsce w poszukiwaniu odpowiedzi na potrzeby wychowawcze i duszpasterskie w latach 1898-1974, w: 75 lat działalności salezjanów w Polsce. Księga Pamiątkowa, red. R. Popowski, S. Wilk, M. Lewko, Łódź-Kraków 1974, s. 11-36.
Ś w i d a A., Towarzystwo Salezjańskie. Rys historyczny, Kraków 1984.
Ż u r e k W., Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe w Polsce 1900-1963. Ustrój i organizacja, Lublin 1996.
W i r t h M., Da don Bosco ai nostri giorni. Tra storia e nuove sfide (1815-2000), Roma 2000.

⁶⁰ Dz. U. z 1950, Nr 36 poz. 343.

P i e t r z y k o w s k i J., Salezianie w Polsce 1945-1989, Warszawa 2007.

Z a m i a t a ł a D., Zakony męskie w polityce władz komunistycznych w Polsce w latach 1945-1989, t. 1. Problematyka organizacyjno-pastoralna, Kielce 2009.

LIKWIDACJA
MAŁYCH SEMINARIÓW DUCHOWNYCH W POLSCE
PROWADZONYCH PRZEZ TOWARZYSTWO ŚW. FRANCISZKA SALEZEGO

S t r e s z c z e n i e

Małe Seminarium Duchowne – były to męskie szkoły średnie o profilu humanistycznym z internatami i miały za cel przygotować do matury kandydatów do kapłaństwa. Na ziemiach polskich salezianie od początku prowadzili szkoły zawodowe, średnie, a w tym także niższe seminarium w: Daszawie koło Stryja, Łądzie nad Wartą, Pogrzebieniu, Jaciążku koło Makowa Mazowieckiego, Reginowie koło Baranowicz. Te instytucje dydaktyczno-wychowawcze zostały zlikwidowane podczas okupacji niemieckiej i sowieckiej.

W nowej powojennej rzeczywistości działalność wznowiło tylko małe seminarium w Łądzie. Salezianie uruchomili niższe seminarium w Marszałkach koło Kępna, a na Ziemiach Zachodnich i Północnych we Fromborku i Środzie Śląskiej. Po zlikwidowaniu gimnazjów zakonnych (1948-1949) przez władze komunistyczne, salezianie zapewnili chłopcom ciągłość nauki przez prowadzenie prywatnych małych seminariów w: Sokołowie Podlaskim, Twardogórze, Oświęcimiu i Różanymstoku koło Dąbrowy Białostockiej. Instytucje te zostały brutalnie zlikwidowane w roku 1952 i 1954. Przy tej okazji władze komunistyczne zabrały budynki z wyposażeniem (poza Łądem), a salezjanów eksmitowali z ich własności.

Podczas krótkotrwałej tzw. odwilży październikowej nowe władze komunistyczne w 1957 r. pozwoliły salezjanom utworzyć dwa małe seminarium, ale bez uprawnień szkół publicznych. Do lipca 1962 r. funkcjonowały te instytucje: w Sokołowie Podlaskim z filią w Czerwińsku i w Kopcu koło Częstochowy.

Słowa kluczowe: salezianie w Polsce, małe seminarium, likwidacja małych seminariów, prześladowanie Kościoła w PRL.